

Др Радомир В. Лукић*
Редовни професор Правног факултета,
Универзитет у Источном Сарајеву

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК
doi:10.5937/zrgfni1776051L

UDK: 342.22

Рад примљен: 01.10.2017.
Рад прихваћен: 30.11.2017.

НАЦИОНАЛНО ПРАВО И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА**

Апстракт: У раду се испитују међусобне везе глобализације, државе и националног права, са циљем да се одговори на питање каква судбина чека национално право у ери глобализације. Полази се од претпоставке да судбина националног права зависи од судбине националне државе. Ако национална држава слаби и „изумире“, иста судбина чека и национално право. Пошто је глобализација процес без јасног концепта и крајњег циља, национална држава, национално право имају будућност, као и до сада. Могућности за стварање светске власти, светске државе и глобалног права као система универзалних норми за сада нису велике. Исто вреди и за могућност да добровољним консензусом држава буде створен униформни и универзални систем правни норми за цели свет. Но, то не значи да до конвергенције међу националним правним системима или појединим њиховим правним гранама неће долазити.

Кључне речи: глобализација, национална држава, национално право, глобализација права, рецепција права, правни трансплантни.

* radomir.v.lukic@pravni.ues.rs.ba

** Одабрани наслов прилога могао је да гласи и нешто другачије да је синтагма „национално право“ замењена неком другом, подједнако легитимном синтагмом, која би заобилазла атрибутивни префикс „национално“ и да је употребљен други префикс са истим значењем, као, на пример, префикс „унутрашње“, „интерно“, „локално“, „муниципално“ итд. Међутим, одлучио сам се за означени префикс некако по инерцији навикнутог коришћења, без свесног или подсвесног оријентисања на евентуални одлучујући значај одабраног атрибутивног префикса „национално“ и његово готово уобичајно и подразумевано значење, које првенствено упућује на судбоносну везу између нације и државе, те националне државе и њеног права. Мада, са друге стране, овај префикс више него други наведени одговара појму глобализације као њему контраран појам.

1. Увод

Већ релативно дуго, термини и речи, термини (и појмови) светски систем, глобализација, глобализам, мондијализација, интернационализација, транснационализација, денационализација, наднационализација, дерегулација, десуверенизација и детериторијализација, у односу и вези са терминима и појмовима националног права, међународног права, транснационалног права и наднационалног права, предмет су сталног интересовања разних друштвених наука. Интересовања се испољавају у широком распону од социјалне футурологије, преко геополитике, све до покушаја озбиљнијег и утемељенијег научног проучавања промена које су наступиле и које ускоро реално могу да се очекују у постојећем поретку светског друштва држава, али и у националној држави.

Међу бројним питањима која се у оваквом окружењу веома често постављају су и питања о томе како глобализација може да утиче на природу права, основ његове обавезности и основ његовог важења, његову садржину, тј. правне институте и правну технику, па тиме и на судбину националног права, у свим видовима и облицима таквог утицаја, и да ли глобализација у свом коначном исходу може да доведе до нестанка националног права и замени га неким универзалним „глобалним“ правом. И, уопште, а више од претходног, може ли глобализација да донесе неку капиталну, епохалну и до сада невиђену промену у општем концепту права, основу његовог важења и основу његове обавезности, правним институтима јавног права и приватног права и односу према моралу. Списак могућих озбиљних и важних питања није ни издалека исцрпљен овим која су постављена у горњим редовима, а ни сам рад неће се бавити свим тим питањима.

У изузетно нараслој литератури о односу глобализације и права значајно место заузимају радови који су посвећени питању судбине националног права (и националне државе) у ери глобализације. Овим скромним радом придружујемо се онима који су покушали да дају делимичне и ограничене увиде у горње питање. Поглед који се нуди у овом раду далеко је од обухватног, целовитог и довршеног, јер глобализација права је вишедимензионалан и комплексан процес.

Наслов рада не упућује прецизно на његову садржину, на неки начин је прешироко. Иза њега се налази скроман покушај да се сагледа однос онога што се под глобализацијом подразумева према националном праву кога ствара национална држава, па одатле и однос глобализације према националној држави.

2. Глобализација

Сваки говор о судбини националног (унутрашњег, муниципалног, локалног) права у временима глобализације свакако захтева претходно опредељење у односу на саму глобализацију, тј. њено (појмовно) одређење. Од тога шта се подразумева под термином и речју глобализација увелико зависе и могући одговори на питање какву судбину очекује национално право у таквом глобалном и глобализацијском окружењу.

Међутим, у том погледу ситуација није сјајна, једнозначна и монолитна. Заправо, на делу је све супротно томе. Као, уосталом, и у бројним другим питањима и са бројним другим појмовима који се на овај или онај начин везују за промене, развој, прогрес, регрес и сличне садржајно-временско-просторне концепте. У погледу глобализације постоје многи неспоразуми, разлике, концепцијски сукоби и неразумевања. Она почињу од питања да ли је (данашња) глобализација нова историјска појава, или је она на, другачији начин поновљена, историји већ позната појава, преко питања да ли се она односи само на промене заиста глобалног домета или и на све регионалне, наднационалне и субнационалне промене које доводе у питање концепт, функције и улогу националне државе, па све до њеног садржајног, временског и просторног одређивања. У складу са тим постоје и многи (прилично различити) одговори на ова и (бројна) друга, овде неизречена, али веома важна питања. Свакако да рад овог обима и основног предмета, који се тиче будућности националног права у процесу глобализације, није најпогодније место за иоле обухватније анализирање постојећих одређења (и дефиниција) глобализације, због чега се, у сврху расправе о основном предмету овог рада, дају само њихове благе контуре, односно недовољно омеђене силуете те проблематике.

Реч глобализација је први употребио и њен концепт први развио Роналд Робертсон у два своја рада, једном из 1966. и другом из 1968. године (Милардовић, Њавро, 1999: 9). Иако многи сматрају да је глобализација настала тек у другој половини двадесетог века, као (готово „природан“) последични производ неслућених техничких и технолошких промена, које су „сабиле“ (и смањиле) време и простор, и као јединствен, непоновљив, неизбежан и незаустављив историјски процес, постоје основани и добро аргументовани ставови о томе да је, заправо, данас на делу већ друга, трећа, односно четврта по реду глобализација, пошто су претходне две, односно три (зависно од аутора који се баве овим проблемом) остварене у 14, 18. и 19. веку (Сантос, 2002: 16; Mark, 2001: 177; Kennedy, 2006: 19). Садашњи талас глобализације се код већине аутора разликује од претходна два, односно три таласа незабележеним сабијањем (компресијом) времена

и простора који допушта да се и без физичког присуства у неком делу света на њега утиче од субјекта који је физички веома удаљен, због чега је данашња глобализација „неумољива интеграција тржишта, националних држава и технологија у степену који до сада није виђен“ (цитирано према Mark, 2001: 1177). Неки разлику треће (четврте) глобализације у односу на прве две/три налазе само у томе што је текућа трећа, односно четврта глобализација у свему или највише „америчка глобализација“, док претходне две, односно три то нису биле, па је, према тим схватањима, садашњи „талас глобализације“ у ствари „американизација света“ (Mattei, 2003: 383–384; Twinig, 2000: 4; Nader 1998: 751, 754; Shapiro, 1993: 47–48, 61–64).

Под (општим појмом) глобализације у литератури постоје различита одређења садржаја и обима овог појма, од којих нека међусобно кореспондирају, док са другима то није случај. Разликовање је у тој мери велико да логички можемо да говоримо о терминолошкој збрци, а језички о појави синонимије у речи „глобализација“.

Наиме, неки аутори под глобализацијом подразумевају тек, односно само односе међузависности и међусобних утицаја, тј. као „процес растуће повезаности међу друштвима тако да догађаји у једном делу света имају све више и више утицаја на веома удаљене људе и друштва“ (Smith, 2005: 8; Гиденс, 2001: 59).

До таквог, у досадашњој људској историји незабележеног, раста међусобног утицаја друштава и њихових националних држава долази, пре свега, због веома великог броја формалних (и формализованих), као и неформалних транснационалних акција различитих државних и недржавних актера, које превазилазе границе националних држава и немогућности националних држава да контролишу и усмеравају све такве транснационалне акције и подвргну их свом властитом правном режиму. Међусобни утицај друштава и националних држава знатно се повећава ширењем економског, политичког и културног либерализма, који се појављује у облику (правне) дерегулације, односно као препуштање великог, па и претежног броја тих односа слободном уређивању од стране њихових учесника, појединаца и њихових удружења, невладиних организација пре свих других, у облику привредних друштава и грађанских националних и међународних невладиних организација. Овакав став води и ка посебном просторном и структурном обухвату процеса који се подводе под процесе глобализације, па се под њима подразумева сваки процес који просторно и структурно надраста, надилази и прераста границе и поредак националне државе, због чега се у садржај појма глобализације уврштавају и процеси

интернационалног (у смислу вестфалског међународног поретка), супранационалног, регионалног и дијаспорног (углавном у смислу економске и политичке миграције) домета. По њима, у текућем времену, огромна већина процеса који надрастају границе националне државе одвија се управо на тим равнима, укључујући и субнационалну раван, посебно у контексту међународне сарадње субнационалних јединца (Twining, 2009: 4).

Други у глобализацији виде процес који већ сигурно води ка успостављању једног јединственог (светског) поретка због ширења глобалних проблема и глобалних потреба које националне државе као такве не могу да решавају саме, без једног транснационалног поретка, чије је скоро будуће обликовање већ сасвим извесно. Данашњи проблеми који захтевају глобално решавање су еколошки (планетарни) проблеми, светско тржиште, заштита од геноцида и других злочина против човечности и међународног мира, миграције људи, трговина људима, накнада деликтне штете у транснационалним правним односима и тероризам. Трећи у глобализацији виде чак и сам такав (већ) установљени глобални (светски) поредак или барем његове основе, на којима ће се градити целовита институционализација глобалног поретка. Овакво поимање глобализације подразумева глобализацију у буквалном смислу те речи, као процес који буквално захвата „свет ако целину“, као једно, који, дакле, не заобилази ниједан њен део, већ у сваком њеном углу производи исте последице и подлеже истом режиму.

Са доста разлога може да се закључи да је глобализација вишестран процес који (још увек) није постао учвршћен поредак. Она је, такође, још увек, неразговоран и недовољно јасан концепт, и поред тога што је широко третирана и чак у свакодневном говору скоро незаобилазна. Она још увек остаје недовољно откривен и обликован процес и недовољно промишљен и недовршен концепт. Одатле, о постојању неког општеприхваћеног плана и концепта глобализације, дакако, још увек не може ни да се говори.

Међутим, и поред тога, постоји потреба да се процеси, облици, садржаји и последице све веће сарадње држава и недржавних актера и њихових транснационалних веза и односа објективно утврђују и критички промишљају, пошто је очигледно да ти процеси постоје, као и глобални проблеми за чије је решавање нужна сарадња свих постојећих држава.

О глобализацији постоје и међусобно супротстављени ставови у новијој литератури, што је у вези са односом разних аутора према глобализацији и њеним вредностима, које Д. Хелд дели на хиперглобалисте, трансформационисте и скептике (McGrew, Goldblatt, Perraton, 1999: 3–11).

Доста грубо поједностављујући помену те разлике међу присталицама та три односа према глобализацији, могло би да се каже да хиперглобалисти негују дискурс о глобализацији који у глобализацији види либерализацију и глобалну интеграцију тржишта са правом које га регулише, као природним правом, неизбежан и неповратан (иреверзибилан) процес промена досадашњег света, „природан развој“ за који човек није уопште одговоран (јер је настао без човекове воље и његовог деловања), којим човек не може да управља (пошто се ради о „неуправљивом“, „природном“ процесу), корист за свакога у/на свету и прогресивно ширење либералне демократије у свету.

Скептици сматрају да је то поглед на глобализационе процесе одозго и управо у тим (и још неким) елементима глобалистичког дискурса виде, заправо, елементе идеологије, а не научног односа према феномену све веће сарадње и међуделовања данашњих људи, држава и недржавних субјеката (Steger 2002: 67–68).

Критике које се упућују постојећим концептима и пракси, односно праксама глобализације (а неки аутори говоре чак и о постојању више глобализација у различитим областима друштвеног и државног деловања, а не о једној, јединственој и монолитној глобализацији, јер она, по њима, као таква и не постоји) често су обухватне и у приличној мери реалне. Иако се међусобно разликују, ипак почивају на неким значајним заједничким елементима. Неке од критика почивају на „погледу одоздо“, односно на погледу оних који тим процесима губе и који су у подређеној улози (Santos, Rodriguez-Garavito, 2005: 2–6, 10).

При томе, првенствено се ради о критичком односу према (крајњем) либерализму, односно данас преовлађујућем практичном економском, социјалном и политичком неолиберализму, на коме почива текућа глобализација. Таквом концепту глобализације приговара се да је хегемонистички, наметан одозго, те да је насилно униформан и унификујући, и да, на крају, корист не доноси свима, већ само малом броју људи са „запада“ кугле. Поглед на данашњу глобализацију „одоздо“ је, према таквим критичарима, сасвим другачији. Ако се можда донекле и може прихватити став да је крај „хладног рата“, који се код пропонената глобализације и глобализма узима као час када су услови за ширење и развој глобализације поново настали, не може се избећи тврдња да је „буђењем“ уместо ранијег сукоба Запад-Исток настао нови, истина делом другачији, сукоб Север-Југ. Тврди се да се заправо не ради о глобализацији на новим (праведнијим) основама, већ о „западнизацији“ (вестернизацији) и американизацији незападног дела света. Зато је

постојећи и наметани концепт неприхватљив. Међутим, код критичара не постоји потпуни анимозитет према глобализацији, али глобализацији која је нехегемонистичка.

Хиперглобалисти одговарају скептицима, тј. критичарима наметаног концепта глобализације да критикујући текућу глобализацију заступају државоцентричан модел „регулације“ и политичке организације, који је превазиђен зато што је дисфункционалан према растућим проблемима који надилазе структурне могућности и капацитете националне државе.

3. Национална држава у процесима глобализације

Иако има схватања да је држава уопште, као најапстрактнији појам који се тиче организованог и на принуди, па у коначном и на физичкој сили, заснованог политичког организовања друштва, стара колико и сама политичка власт, ипак је национална држава са свим својим (данашњим) својствима појава новијег доба и везује се за настанак модерне државе. Она је „стара“, дакле, тек нешто више од двеста година. Са њом се појавило и национално право, као њена творевина, без обзира да ли је у његовом стварању преовладавао природноправни (који инсистира на откривању права, а не на његовом стварању од стране државе), историјскоправни или пак позитивистички приступ.

За националну државу и нацију везана су бројна и сложена питања, на која ни до данас нема задовољавајућег научног и теоријског одговора. Почев од узрока и услова њеног настанка, па све до њене сврхе и међусобних односа држава. Сва су везана и за право које национална држава сама ствара и примењује или које други стварају а држава га само примењује. Иако је код различитих народа настајала у различитим историјским и социјалним околностима, задатак националне државе је био да одређеној (великој) социјалној групи, која је била повезана различитим објективним и субјективним елементима, обезбеди политичку самосталност, заштити њене интересе и обезбеди јој развој, у односу на друге такве велике групе које су такође формирале своје националне државе. Иако у време настанка првих националних држава није било изричито спомињано и прокламовано, као што је то чињено после Првог светског рата и, посебно, Другог светског рата, у подлози свега стајало је (неизречено али на неки начин подразумевано) право на самоопредељење, које је подразумевало право на слободан избор будућности нације, на самосталност и на (само)организацију своје државе. Требало је да национална држава изрази, јемчи и заштити самосвојност и особеност нације као посебне социјалне групе и да заштити њене заједничке интересе у свим сферама

друштвеног живота, од економије, преко политике, културе, све до права и субјективног осећања властите вредности. Утолико је и државно право требало да све то изрази и јемчи: општост и уједначавање у националној држави, а посебност у односу на друге национале државе. Све то је било изражено како у унутрашњем праву, тако и у међународном праву, појмом (унутрашње и спољашње) суверености државе.

Међутим, и поред горких искустава светске историје са апсолутизацијом суверености државе (како, уосталом, бива и са свим другим појмовима и институтима када се схватају и примењују на апсолутан, ничим ограничен, односно на неограничен начин), од самих почетака постојања модерне државе нације, односно модерних држава нација, постоје токови који сведоче о постојању сродних правних института, па и правних система, иако би, можда, апсолутизација државне суверености упутила на закључак да ће нације државе да се веома много разликују једна од друге и да ће тешко бити да се пронађу две исте или високо сличне државноправне „мустре“. До појава сличности струкура, организација и права у модерној држави дошло је због постојања сарадње и коегзистенције модерних држава, које су, мање-или више, увек биле упућене на међусобну сарадњу и неку врсту удруживања, али и због општег културног напретка. До сличности је долазило и због тзв. „колонијалне глобализације“, којом су метрополе директно „трансплантовале“ своје структуре, организацију и право у колоније, елиминишући дотадашњи поредак у колонијама и правила којима је он успостављен и репродукован. Ипак, и поред тога, постојале су и знатне разлике, у тзв. другом социјалистичком свету, чији се географски распоред сузио после пада Берлинског зида и „гвоздене завесе“ уопште, као синонима за изолацију СССР и његових „сателита“ и одбијање вредности и права западног света. Разлике су постојале и пре успостављања „гвоздене завесе“, а не само од њеног успостављања и почивале су на разлици правних традиција и правних култура у свету, које су се одржале и до данас у неким правним гранама и областима, у неким модерним државама. Разлике су се, осим традицијом и културом, правдале и правном сувереношћу државе која јој је начелно омогућавала да ствара право какво жели.

Данас се у делу литературе о држави, постмодерности и глобализацији у питање доводи управо концепт суверености државе. Глобализација се, како истичу неки аутори, добрим делом заснива на њеном конфронтирању са националном државом и захтеву да она буде трансформисана (Armin von Bogdandy, 2004: 886–888). Појављују се и ставови о томе да држава, заправо, располаже ограниченом сувереношћу, до које долази због транснационализације и глобализације.

Међутим, други држе да је глобализација већ сада довољно одмакла од своје почетне дефиниције високог међусобног утицаја друштава једних на друге због „компресије простора и времена“, и да се већ називају контуре тзв. транснационалне државе, односно државе која „превазилази националну државу“ која јој је подређена и која националну државу већ држи под својом политичком контролом (Аспекти глобализације, 2003: 248–9).

Чак се и Маркс на неки начин васкрсава, јер се понекада опет говори о одумирању (или изумирању) државе, за сада само националне државе (Петровић, 2003: 287; Сантос, 2002: 26), у корист транснационалне државе. Заметак транснационалне државе често се проналази на примеру Европске уније. Транснационална држава се, ипак, замишља углавном као супердржава, а не као облик њеног превазилажења „нечим“ што означава нов квалитет.

Трећи оцењују да глобализам и глобализација неће још увек довести у питање сам опстанак националне државе, али ће да доведу до њеног редефинисања, односно трансформисања, пре свега путем денационализације и дерегулације државног уређивања низа прекограничних и транснационалних односа и денационализације целог низа питања, односно правних ствари из досадашње надлежности, односно јурисдикције националне државе и њихове транснационализације. То се у првом реду односи на губитак надлежности суверене државне власти над економским односима, с обзиром да се глобализација прво појавила управо у економским односима, благодарећи, како се каже, међународној расподели рада и транснационалном кретању финансијског капитала. Одатле се губитак надлежности шири на људска права и слободе и даље на нове правне институте који припадају националном уставном праву, националном управном праву и националном приватном праву.

На тај начин ће да дође и до измене концепта националног права. Наиме, сматра се да ће изменом концепта надлежности државе, тј. јурисдикције државе, тако што ће се регулаторна активност (правно уређивање транснационалних односа) реалоцирати, односно изместити у транснационална тела, а при томе, посебно и целовито у економским односима, националне државе ће својим административним и техничким апаратом да служе једино као извршни сервис транснационалних регулаторних (Сантос, 2002: 52) за извршавање њихових регулатива, односно њихових правних аката. На тај начин би и националне државе нестале као данашње националне државе и постале би само територијалне јединице без аутономије, рекло би се централизовани органи централне

транснационалне власти, као регионалне власти или чак као светске власти.

Међутим, постоји и знатна опозиција горњим мање или више оптимистичким оценама о садашњем и будућем успеху глобализације, која истиче да је национална држава још увек основна политичка и правна јединица савременог друштва и да ће будућност глобализације у крајњем да зависи управо од националне државе, односно од националних држава, од чије воље, односно од чијих воља ће да зависи како будућност националне државе, једнако тако и будућност транснационалних и наднационалних творевина и њихових регулаторних система, како се о праву говори и како се у теорији међународних односа право назива. Наравно, то се чини без потпуних и дубоких увида у идеју права, појам права, структуру права, правни систем, правну норму и научни систем права. У теорији међународних односа право је, чини се, још увек само покорни и послушни слуга који беспоговорно извршава налоге теорије међународних односа, без своје „душе“ и без својих идеја и вредности, те пуки тзв. „регулаторни механизам“.

Приказана схема схватања о глобализацији и њеним односима према националној држави и националном праву је веома грубо скицирана, и када би била приказана иоле детаљније, задобила би понешто, мада не и суштински другачије контуре.

4. Глобализација права

Као и код општег појма глобализације, приликом разматрања утицаја глобализације на право, на прво место долази питање шта је глобализација права, односно како тај појам може да се одреди. Од тога зависи сваки даљи говор и расправљање о глобализацији права. Да ли глобализација права кореспондира са општим појмом глобализације?

Као што се може и очекивати с обзиром на разлике у дефинисању појма 'глобализација', о садржини и обиму појма 'глобализација' права не постоји јединствен став. Разлике су, рекло би се, приличне, а ставови на неки начин опречни.

На једној страни је став по коме се под глобализацијом права подразумева да „цели свет живи под једним јединственим сетом правних правила (*a single set of legal rules*)“, који „може да буде наметнут од једног јединственог (*a singl*) принудног чиниоца, усвојен путем консензуса или да стигне путем паралелног развоја у свим деловима света (*globe*)“ (Shapiro, 1993: 37). Одатле произилази да до успостављања једног јединственог светског,

глобалног поретка може да дође путем режима међународног права, или путем успостављања једне светске законодавне и извршне власти (*a single global law giver and enforcer*), или путем снажног консензуса националних држава, употребом тзв. „меког“ права (*soft law*) (Shapiro, 1993: 37). Видљиво је да заступници оваквих идеја срж глобализације права виде у постојању јединственог „сета“ правних прописа под којим би модерни свет деловао, док начин остварења ове идеје о јединственом сету правних прописа за цео свет, мање-више, и није толико битан. Свеједно је, при томе, да ли ће до таквог стања једнообразности, односно унификације права да дође путем извора (постојећег система) међународног права, деловањем једне светске законодавне и извршне власти или пак консензусом постојећих националних држава. Важна је само потпуна унификација правних прописа, односно формалних извора права, њихова садржинска истоветност за цео свет. Наравно, како се национално право у ипак преовлађујућем позитивноправном дискурсу везује за националну државу, на другом крају су схватања која у националној држави виде још увек основну и незамењиву институцију.

Међутим, иако се код таквих аутора говори о релативном комфору који је за глобализацију права наступио после краја ере биполаризације и хладног рата, ипак се закључује да се при таквом стању пре може говорити о (развоју) међународног права, него о (правој) глобализацији права, а једно од другог се квалитативно разликује (Shapiro, 1993: 37). Из тога, односно из ове танане разлике коју заступници овог правца праве између (даљег прогресивног) развоја међународног права и глобализације права, посредно може да се закључи да они под глобализацијом права у ужем или правом смислу ипак подразумевају управо и једино успостављање јединственог светског правног поретка путем успостављања једне јединствене светске законодавне и извршне власти која ће да буде у стању да употребом принуде издејствује покоравање таквим правним правилима, односно правним заповестима и правним требањима. Успостављање јединственог сета светских, тј. глобалних правних прописа, односно формалних извора права, у облику извора међународног права или консензусом постојећих националних држава је, на неки начин, споредни, али, на крају крајева, ипак прихватљив начин постизања униформности, односно унификације правних правила за све постојеће националне државе.

Заступници оваквог схватања свесни су у исто време и садашње извесне неизвесности достизања таквог циља, због бројних препрека које стоје на путу, а пре свега другог због постојања различитих правних култура (и различитих правних поредака), па и делова света у којима постоји „култура“ „не права“ (*a regime of non-law*), као и делова света у којима не

постоји владавина права. Због тога се често говори о томе да се идеја глобализације права знатно сужава од првобитне идеје успостављања јединствених правних извора за цео свет, на, реално гледајући, узак географски простор који обухвата Северну Америку, Европу, Аустралију и Нови Зеланд, а с обзиром на изворишта правних култура која су у питању, тај простор се још више сужава(о) и обухвата(о) само Сједињене Америчке Државе и Западну Европу (Shapiro, 1993: 378).

Истовремено, није узак само садашњи географски простор за глобализацију права, већ је сужен и круг „правних феномена“ (у смислу правних института) који могу да буду обухваћени глобализацијом права. Поред, како је речено, поменутог знатног географског сужавања „кугле“ (*globe*) као простора за глобализацију права, глобализација се код низа аутора сужава и предметно, односно садржајно, на само одређене правне феномене (правне институте, правне гране, а код неких аутора, и на правне области), док је у другим (непобројаним) правним гранама и областима могућност глобализације знатно ограничена или, барем у овом тренутку, немогућа. При томе говори се већма о глобализацији трговачког (пословног) права (*lex mercatoria*), јавног права (људске слободе и права, ограничена државна власт, делимично и организација власти, улога правосуђа, а судова посебно) и права заштите појединаца у модерним индустријским друштвима (*protective law*; заштита потрошача, одштетно право, заштита човекове околине и др.), те, на крају, и о глобализацији правничке професије и правних (адвокатских) фирми, ширењем делатности страних правних фирми на нематичне државе, односно државе изван државе матичне регистрације (Sapiro, 1993; Twining, 2009: 4)

Можда је ово потоње, морам истаћи, песимистично одређење обима „света“ и садржаја права за глобализацију права уједно и у великој мери реално гледање на могућу, али не и извесну, непосредну будућност глобализације права. Наравно, овакав став је у најужој вези са раније изнесеним ставовима о садашњости и будућности, судбини државе уопште, а националне државе, као њене врсте, напосе.

Када су у питању модуси, односно начини остваривања униформности, конвергенције, сродности, приближавања (*proximity*) права у модерном свету глобализације, онда се говори о неколико могућих исхода и употреби одређених (правнотехничких) средстава. Горе поменути начин униформисања права у модерном свету путем успостављања једног законодавца, једне извршне власти и једног судског система, који би као јединствена организација – светска (космополитска) држава – располагали и могућношћу употребе силе, није, по свему судећи, реалан, ни у даљој, а камоли у блиској и ближој будућности (Орловић, 2010: 279–281).

Стога за глобализацију права преостаје евентуално коришћење других средстава *de iure* и *de facto* унификације, тј. униформности, приближавања и хармонизације права. Она су, мање-више, већ позната правној историји и до сада су коришћена у различитим историјским периодима, тек уз понеко ново средство.

На првом месту остају мултилатерални (а, у некој мери, и билатерални) међународни уговори којима се уређују питања јавног права и приватног права (у овом оквиру, међународног приватног права, пре свега), као међународни уговори о успостављању и деловању међународних организација и одлуке њихових органа. Њихов општи значај није опао, што једнако вреди и за њихову могућу улогу у глобализацији права, с обзиром на то да глобализација на неки начин обухвата и транснационалну регионализацију. Одржавање значаја међународноправних инструмената заснива се на одржавању међународног система држава, а одатле и улоге саме државе као такве, а националне државе посебно. Како каже Малком Д. Еванс, настанак „Империје светска држава“ довео би до смрти како државе уопште, тако, а и због тога, до смрти самог међународног (јавног) права (Evans, 2003: 208)

Како то није случај, значај међународноправних инструмената, а међународних уговора посебно, за уједначавање права и даље је веома велики, јер „време смрти међународног права“ још није наступило, пошто глобализација (још увек?) није довела до стварања „антивестфалског“, односно „невестфалског“ поретка уместо још увек постојећег вестфалског система суверених држава (Evans, 2003: 94–5)

У најужој вези са дерегулацијом економских односа и препуштањем њиховог нормативног уређивања приватноправним субјектима, као средство унификације права, као једном од процеса глобализације, у овој области служе и (пословни) уговори приватног права, тј. пословног права (*business law*), посебно они у којима је барем једна од уговорних страна мултинационална односно транснационална корпорација, без обзира што се ради о правним пословима као појединачним правним актима. Они служе доста видном уједначавању права у овој правној грани, које је често израз економске неравноправности уговорних страна.

У новије време значајну улогу у глобализацији права, схваћеној као унификација, приближавања, тј. конвергенција и хармонизација, али и као „ширење“ права (*diffusion of law*) има и тзв. меко право (Вукадиновић, 2012: 39, 42–43; Halliday and Osinsky, 2006: 460–462). Оно за разлику од тзв. тврдог права, нема (правну) снагу правне обавезности, али му значајно место у покушајима глобализације права обезбеђују други

реално важни елементи, као што су, у првом реду, моћ, значај, фактички утицај и приморавање на прихватање норми субјеката који закључују тзв. међународне инструменте, као један од облика меког права (Рачић, 2015: 29–35).

Упоредно право, са друге стране, указује и на старе, већ опробане начине ширења правних норми одређених националних права на друга национална права, позната већ стотинама година, какви су рецепција права и правни транспланти. Дејвид М. Вокер истиче следеће: „Рецепција се, осим у познатом коришћењу које се односи на римско право, данас користи и у још једном значењу. Оно најчешће обухвата „преузимање супстанцијалног обима начела, идеја, норми и техника из западних правних система, нарочито из енглеског, француског и холандског права, у правне системе које су развили колонизатори из ових земаља на територијама у Африци, Индији, југоисточној Азији“ (Walker, 1987: 1042). У овом смислу други аутори говоре о колонијалној глобализацији права и постколонијалној глобализацији права (Halliday, Osinsky, 2006: 455–456).

Правни транспланти су изван сфере међународноправних инструмената и међународних инструмената и, у основи, тичу се само два национална права, националног права узора и националног права преузимања (овај поступак се често назива и поступком опонашања или поступком имитације). Овај начин процеса глобализације права користи се веома често, а у новије време и путем различитих програма помоћи коју мање развијеним (периферним) (Halliday, Osinsky, 2006: 460). Тада заиста може да се говори о вестернизацији истока и југа „кугле“. У литератури која се бави проучавањем процеса глобализације права говори се да у том процесу постоје два, односно три кључна места: глобални центри, полупериферија глобализације и периферија глобализације. Само помињање таквих места глобализације речито говори о вредностима, правцима и (једном) смеру жељене глобализације права.

Међутим, има и аутора који са више обзира и опреза, без једностраности разматрају процесе глобализације права. То чине, као Вилијам Твининг, полазећи од идеје правног плурализма, који сем формалног права обухвата и недржавно право (*non-state law*), што их води ка закључку да на тај начин мора да се гледа и на глобализацију права, која је због тога двосмерна, а не једносмерна. Други смер тече реком недржавног права које се шири заједно са миграцијама, чему је пример неформално ширење исламског права, по коме, тачније по делу његових норми, заиста живе бројни припадници исламске вероисповести у западним државама (Twining, 2009: 17), и поред правног система државе у којој бораве или пребивају или чији су чак држављани.

5. Закључак

Глобализација је још увек недовољно јасан појам и концепт. Сагласност, чини се, једино постоји о томе да је реч о процесу, односно релативно усклађеним процесима. Његов садржај и обим, те, коначно, и циљеви још увек нису утврђени на иоле уочљивији начин. У најужем смислу он обухвата глобализацију економских односа и успостављање светског тржишта. У ширем он обухва вредности, политику и културу. О његовом садржају и формама још увек не постоји унисоност. Исто је и са појмом глобализације права. Она „пати“ од истих недостатака појмовне нејасности и неразговорности као и глобализација.

Глобализација права најчешће се схвата као успостављање униформног светског система правних норми, при чему је небитно како се до њега долази: да ли образовањем „једне власти“ која га принудно намеће, да ли добровољним или „добровољним“ прихватањем норми (путем различитих облика преузимања норми из другог националног права или пак путем међународних уговора). Битно је само да се остварује најшира униформност, односно унификација права.

Приметно је да се код велике већине аутора предметни захват глобализације права сужава у односу на познате и постојеће правне области и правне гране, и понајвише усредсређује на пословно право, компатибилно са економском идејом успостављања глобалног односно светског тржишта и његове правне заштите, иако се уз то говори и о глобализацији либералне демократије и конституционализма, кривичноправне забране геноцида и злочина против човечности, заштити рањивих друштвених група (заштита правног положаја жена, а посебно заштита жена од насиља, заштита потрошача, заштита здравља на раду, тј. заштита тзв. „професионалног здравља“, заштита грађана од тероризма).

Међутим, очигледно је да глобализација, а са њом и глобализација права, решавајући неке проблеме и задовољавајући неке потребе савременог света, истовремено стварају друге проблеме, као што су сиромаштво Југа, неравноправност Југа у односу на Север, сукоб различитих култура и правних култура (С. Хантингтон би рекао „сукоб цивилизација“), неравномерну расподелу богатства, елиминацију елементарне и нужне редистрибуције богатства кроз јавне финансије, и друго, што не само да успорава, него на неки начин и концептуално доводи у питање глобализацију и „трансформацију“ националне државе, до озбиљне сумње у оцену да се ради о незауостављивом објективном процесу. Утолико улога националног права остаје још увек незамењива, како у питању основа важења, тако, мада нешто мањим делом, и у питању основа обавезности.

Литература

- Bogdandy, A. V. (2004). Globalization and Europe: How to Square Democracy, Globalization, and International Law, *The European Journal of International Law* Vol. 15 no.5 © EJIL
- Вукадиновић, Р. (2012). Пословно право. Крагујевац: Удружење за европско право – Центар за право ЕУ.
- Гиденс, Е. (2001), Социологија, Подгорица-Бања Лука: ЦИД и Романов.
- Evans, M. D. (2003). *International Law*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Kennedy, D. (2006), Three Globalisation of Law and Legal Thought, *duncankennedy.net/.../Three%20Globalizations%20of%20La, 2006*.
- Mark, S. (2001). Harmonization or Homogenization? The Globalization of Law and Legal Ethics – An Australian Viewpoint. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. Vol. 34.
- Mattei, U. (2003). A Theory of Imperial Law: A Study on U.S. Hegemony and the Latin Resistance, *HeinOnline -- 10 Indiana Journal of Global Legal Studies*.
- McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton. J.(1999). *Global Transformations. Politics, Economics, Culture*. Stanford University Press.
- Милардовић, А., Њавро, Ђ. (1999). Глобализација. У: Глобализација. приредио Милардовић, А., Осијек-Загреб-Сплит: Пан либер.
- Nader, L. (19987). Comments at Symposium on Comparative Law, 46 AM. J. COMP. L.
- Петровић, В. (2003). Глобализација и будућност, у Аспекти глобализације. Приређивачи Павићевић, В., Петровић, В., Пантелић, И., Ситарски, М., Миловановић, Г. Београд: Досије.
- Појмовник глобализације (2003). у Аспекти глобализације. Приређивачи Павићевић, В. и остали, Београд: Досије, Београд.
- Орловић, С. (2010). Држава у процесу глобализације, у: Политиколошки огледи. Београд: Службени гласник.
- Рачић, О. (2015). Међународно право: стварност и илузије. Београд: Службени гласник, Београд.
- Сантос, Б. В. Д. С. (2002). Процеси глобализације, Реч, часопис за књижевност и културу, и друштвена питања, по 8/14, 2002.

Santos, B. B. D. S. and Rodrigz-Garavilo C. (2005). *Law and Globalisation from Below. Towerds a Cosmopolitan Legality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shapiro, M. (1993). *The Globalization of Law*, 1 Ind. J. Global Legal Stud. 37. available at: <http://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/399>.

Smith, S. and Baylis, J. (2005). *The Globaliyation of the World Politisc*“. Oxford: Oxford University Press.

Steger, M. B. (2002). *Globalism: The New Market Ideology*, Logos a journal of modern society & culture, summer 2002, volume one - issue three.

Twinig, W. (2000), *Globalisation& Legal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Twining, W. (2008). *Globalisation and legal scholarship, Montesquieu Lecture*. <https://lapa.princeton.edu/uploads/2011-0210%20Twining%20Paper.pdf2009>

Halliday, T. C. and Osinsky, P. (2006). *Globalization of Law*. Annu. Rev. Sociol. 2006. 32.

Walker, D. M. (1987). *The Oxford Comnpanion to Law*.Oxford: Clarendon Press.

Radomir V. Lukić, LL.D.

Associate Professor,

Faculty of Law, University of East Sarajevo

NATIONAL LAW AND GLOBALIZATION

Summary

The term globalization has multiple meanings, such as: the process of globalization, global integration, structure of globalization, or global institutions. In each of these, the term globalization is insufficiently precisely and unequivocally defined; therefore, its meaning remains somewhat vague. It is clear, however, that the meaning and the usage of the term range from different forms of interdependence between nation states and national societies, which are part of the modern world, to the meaning of the world as a "global village".

Several different general theories on globalization have been proposed. They are mainly concerned with future existence of the nation state and national law, but also with the future existence of international law which is still centered around a nation state. In simple terms, some theorists claim that globalization will not lead to dissolution of the nation state and national law, whereas others argue that it inevitably leads to creation of world government, cosmopolitan government and cosmopolitan law which will mark the end of national law in modern state and international law as we know it today.

National law is to a certain extent correlated to the nation state. It has been developed as a manifestation of state sovereignty of national state from its outset onwards, in the form of a system of general and special provisions which govern all social relations and social processes significant to national society in compliance with the system of values accepted by that society. Therefore, one of the major tasks of general theory of law is to examine how the process of globalization affects national law, its subject matter, scope, sustainability, independence and uniqueness. This paper offers a limited insight into possible answers to the questions raised.

Keywords: *nation state, national law, sovereignty, globalization, self-determination, values, national interest, transnational, supranational.*